

Jak odczytać duchowy sens Biblii? *Książka* Zbigniewa Herberta

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Zbigniew Herbert, *Książka*, [w:] tegoż, *Rovigo*, Wrocław 1993, s. 7–8.
- Źródło: *Ap 21, 6*, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań 1980, s. 1415.
- Źródło: *Ap 20, 1*, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań 1980, s. 1414.
- Źródło: *Koh 3, 1*, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań 1980, s. 737.
- Źródło: *Rdz 3, 7*, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. zespół pod red. M. Petera i M. Wolniewicza, Poznań 2018, s. 29.
- Źródło: Józef Homerski, *Biblijna hermeneutyka*, [w:] tegoż, *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. Feliks Gryglewicz i in., Lublin 1989, s. 466–467.

Jak odczytać duchowy sens Biblii? *Książka* Zbigniewa Herberta

Statua Josepha Sturge trzymającego Biblię

Źródło: Elliott Brown, dostępny w internecie: flickr.com, licencja: CC BY 2.0.

Jakie metody czytania Biblii pozwalają odkrywać jej duchowy sens, przesłanie moralne i zawarte w niej prawdy wiary?

Święta księga, stanowiąca fundament kultury judeochrześcijańskiego świata, dostarcza inspiracji także współczesnym twórcom. A jak należy czytać tę „książkę nad książkami”? Uważnie i cierpliwie – mówi Zbigniew Herbert, ponieważ „najgorszą rzeczą w sprawach ducha jest pośpiech”.

Twoje cele

- Określisz przynależność wiersza *Książka* Zbigniewa Herberta do określonego typu liryki.
- Scharakteryzujesz podmiot liryczny wiersza Zbigniewa Herberta.
- Wyjaśnisz funkcjonalność użycia wybranych środków stylistycznych w wierszu Zbigniewa Herberta.
- Zinterpretujesz wybrane fragmenty wiersza Zbigniewa Herberta.

Przeczytaj

Biblia jako dzieło wielowymiarowe

Biblia jest jedną z najważniejszych książek, jakie powstały w dziejach ludzkości. Przede wszystkim zawiera zapis Bożego objawienia, uznawany przez wyznawców dwóch wielkich religii monoteistycznych, czyli judaizmu i chrześcijaństwa. Jednak jej znaczenie nie ogranicza się wyłącznie do sfery religijnej. Biblia poświadcza również historyczne dzieje narodu żydowskiego, a ponadto jest uniwersalnym zbiorem praw moralnych; wreszcie – należy ją postrzegać jako dzieło literackie zawierające bogactwo form i gatunków, oddziałujące na literaturę i sztukę.

Ta wieloaspektowość Biblii sprawia, że wszyscy mogą poszukiwać w Piśmie Świętym wzorców moralnych. Ustalone przez tradycję metody czytania tego zbioru ksiąg pozwalają dostrzec w nim różne sensy.

Fra Filippo Lippi, *Madonna z Dzieciątkiem ze świętymi Hieronimem i Dominikiem*, 1485 (fragment)

Źródło: Lawrence OP, dostępny w internecie: flickr.com, licencja: CC BY-NC-ND 2.0.

Julius Schnorr, *Bóg Ojciec*, 1860

Źródło: domena publiczna.

Różne sensy Biblii

Tradycja Kościoła chrześcijańskiego doszukuje się w Piśmie Świętym kilku zasadniczych sensów wynikających z treści poszczególnych ksiąg. Pierwszy z nich to sens dosłowny (wyrazowy), zgodnie z którym traktuje się Pismo Święte jako dzieło mówiące o tym, co się wydarzyło w historii ludzkości, a szczególnie – narodu wybranego. Wyróżnia się jednak także sens duchowy (typiczny), zgodnie z którym postaci i sytuacje przedstawione w Biblii uznaje się za znaki wskazujące na to, w co wierzyć. Dostrzeganie dodatkowego, nieliteralnego przekazu pozwala natomiast rozróżnić kolejne sensy: dogmatyczny, moralny i [anagogiczny](#).

Michał Anioł, Fresk w Kaplicy Sykstyńskiej przedstawiający Sąd Ostateczny

Źródło: domena publiczna.

((Józef Homerski

Biblijna hermeneutyka

Słowa [...] mają zawsze jeden sens wyrazowy, zwany też historycznym, który jak w każdej mowie ludzkiej, może być właściwy lub przerośnięty [...]. Do sensu wyrazowego należy również sens pełniejszy [...], wyrażający prawdę, którą odkrywamy w słowach autora natchnionego po głębszej i szerszej analizie jego wypowiedzi w kontekście późniejszych pism natchnionych, a niekiedy Tradycji. [...]

Sens typiczny [...] występuje wówczas, gdy osoba, rzecz lub wydarzenie opisane przez autora natchnionego w Starym

Testamencie, poza sensem wyrazowym oznacza prawdę wyższą [...]. Osoby, rzeczy, wydarzenia, przepisy prawne mające sens typiczny są figurami osób, rzeczy lub wydarzeń innej rzeczywistości w ekonomii Nowego Testamentu. [...]

Są 3 rodzaje sensu typicznego: dogmatyczny, niesłusznie zwany czasem alegorycznym, którego przedmiotem jest Chrystus lub Kościół, moralny albo tropologiczny, mający za przedmiot obyczaje i pouczenia moralne, oraz anagogiczny, którego przedmiotem jest życie wieczne. Klasycznym przykładem sensu wyrazowego oraz potrójnej formy sensu typicznego [...] jest wyraz Jerozolima. W sensie wyrazowym oznacza stolicę Judei, w sensie typicznym dogmatycznym Kościół Nowego Testamentu, w sensie typicznym moralnym duszę człowieka wierzącego, w sensie zaś typicznym anagogicznym ojczyznę niebieską.

Źródło: Józef Homerski, *Biblijna hermeneutyka*, [w:] tegoż, *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. Feliks Gryglewicz i in., Lublin 1989, s. 466–467.

Słownik

anagogiczny

(gr. *anagōgikós*, łac. *anagogicus*) – duchowy, odnoszący się do życia po śmierci

hermeneutyka

(gr. *hermēneutikós* – dotyczący objaśnienia) – dziedzina filologii obejmująca krytyczne badanie, objaśnianie i interpretację źródeł pisanych, także: koncepcja filozoficzno-literaturoznawcza zakładająca, że najważniejszą zasadą jest otwarcie się na dialog

wers

(łac. *versus* – wiersz) – jedna linijka tekstu wierszowanego

werset

(łac. *versus* – wiersz) – wyodrębniony graficznie fragment tekstu obejmujący kilka zestawionych podrzędnie lub współrzędnie zdań, spoisty wewnętrznie, zwykle numerowany. Podział na wersety występuje w Biblii i tekstach na nią stylizowanych, jak również w Koranie. Wersety pełnią w prozie rytmiczną rolę zbliżoną do tej, jaką pełnią wersy lub zwrotki w poezji

Polecenie 1

Na podstawie tekstu Małgorzaty Mikołajczak stwórz plan wypracowania na temat: „Zbigniew Herbert – poeta kultury i moralista”.

Polecenie 2

Z tekstu Małgorzaty Mikołajczak przywołaj co najmniej dwa zdania, które wyjaśniają, dlaczego Zbigniew Herbert nawiązuje w swojej twórczości do Biblii.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P1ATDJXBi>

Zbigniew Herbert bywa nazywany poetą kultury i poetą moralistą, a także (choć sam wzbraniał się przed takim określeniem) współczesnym klasycystą. Małgorzata Mikołajczak, autorka obszernego wstępu do „Wyboru poezji” Herberta, tak charakteryzuje podstawowe wyznaczniki tego wybitnego twórcy:

Świat poetycki Herberta jest osadzony na fundamencie wartości, a jego horyzont [...] zakreślają uniwersalia: piękno, dobro, prawda. „Oczywiście: piękno w wymiarze metafizycznym, tożsame z dobrem. [...]”. Tradycyjny ideał [...] przejawia się w charakterystycznym sprzęgnięciu etyki i estetyki; „wartości estetyczne łączą się tu, częściowo wyrastają – z etycznych” [...]. Herbert [...] za podstawową funkcję kultury uważał „budowanie tablic wartości, ustalanie ich hierarchii, to znaczy świadomy moralny ich wybór z wszystkimi życiowymi i artystycznymi konsekwencjami, jakie z tym są związane”. Z tego względu dobry artysta to, zdaniem poety, taki pisarz, który uświadamia sobie wagę postawy moralnej i uparcie, bezkompromisowo stara się

wytyczać granicę między dobrem a złem. Cechę tę Herbert nazywał charakterem, twierdząc: „Talent jest rzeczą cenną, ale bez charakteru marnieje”.

Potrzeba istnienia kodeksu moralnego wynika jednak nie tylko z przesłanek etycznych; ma inne jeszcze uzasadnienie, rzecz można – psychologiczno-egzystencjalne.

Znajdujemy je w eseju „Akropol i duszyczka”, w którym Herbert stawia następującą diagnozę:

„Jednym z grzechów śmiertelnych kultury współczesnych jest to, że małodusznie unika ona frontalnej konfrontacji z wartościami najwyższymi. A także aroganckie przeświadczenie, że możemy się obyć bez wzorów (zarówno etycznych, jak i moralnych) [...]. Dlatego właśnie odrzucamy pomoc tradycji, brniemy w naszą samotność, grzebiemy w ciemnych zakamarkach opuszczonej duszyczki”.

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *Wstęp*, [w:] Zbigniew Herbert, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, Wrocław 2018, s. LIII–LIV.

Mikołajczak wyjaśnia również, skąd Zbigniew Herbert czerpie swoje przeświadczenie o konieczności łączenia piękna z dobrem, sztuki z prawdą. Moralista okazuje się też znawcą całej tradycji kultury, twórcą sięgającym do dorobku ludzkości:

Mistrzów, nauczycieli, przewodników w życiu Herberta było [...] więcej, o wielu z nich dowiadujemy się z jego wierszy. Jest wśród nich chasydzki rabin Nachman z Bracławia [...] i katolicki [...] pisarz Thomas Norton [...]. Inną kategorię autorytetów uosabiają bohaterowie legendarni, historyczni, literaccy, tacy jak Hektor, Roland, Marek Aureliusz, Tukidydes – w ich postawach zostały utrwalone pożądane wzorce osobowe i etyczne. Odrębną jeszcze grupę stanowią wielcy artyści – zarówno ci, których Herbert bezpośrednio przywoływał w swych tekstach [...], jak i autorzy anonimowi. [...] Gdyby na podstawie wypowiedzi poetyckich ustalać horyzont etyczny liryki Herberta, to obejmowałby on przede wszystkim krąg filozofii starożytnej (głównie stoicyzm) [...] oraz – połączoną z poglądami filozoficznymi – sferę wartości judeochrześcijańskich.

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *Wstęp*, [w:] Zbigniew Herbert, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, Wrocław 2018, s. LVI–LVIII.

W opracowaniu autorstwa Mikołajczak pojawiają się słowa kojarzące poezję Herberta z religią chrześcijańską. On sam mówił o grzechach współczesnych ludzi, natomiast badaczka wspomniała wartości judeochrześcijańskie. Czy wobec tego można nazwać Zbigniewa Herberta twórcą chrześcijańskim? Nie zgadzają się na to uczeni interpretujący dokonania zmarłego w 1998 r. pisarza, jednak Mikołajczak nie pomija milczeniem licznych odwołań do kultury judeochrześcijańskiej u Herberta:

Herbert uparcie powraca do kluczowych momentów chrześcijańskiej historii zbawienia, drąży temat upadku i ofiary. Biblia stanowi dla poety konstytutywny element myślenia o świecie, ona też wyznacza podstawową sferę odniesień dla recepcji negatywnej: polemicznie rozwijanych wyobrażeń raju, duszy, aniołów i piekła. [...] Tak w wierszach, jak i w listach oraz wypowiedziach publicystycznych daje wyraz postawy odbiegającej od katolickiej ortodoksji. Wyróżniki tej postawy to silne przekonanie o „świętych obcowaniu” [...] oraz niewiara w zmartwychwstanie. Cechą dystynktywną [...] jest też stała obecność aniołów, które [...] są cielesne, „niewypierzone”, słabo związane z duchową tradycją judeochrześcijańską i najgłębiej ludzkie. Ich wizerunki wyrażają sprzeciw wobec zakorzenionych w tradycji obrazów raju, nieludzkiej wizji zaświatów.

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *Wstęp*, [w:] Zbigniew Herbert, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, Wrocław 2018, s. CIV-CV.

Czy w wierszach Herberta widać szczególną skłonność do którejs z ksiąg biblijnych bądź postaci w nich opisanych? Badacze także i w tym przypadku dają negatywne odpowiedzi, co potwierdza kolejny cytat pochodzący z opracowania Mikołajczak:

Sfera odniesień do Pisma Świętego i tradycji judeochrześcijańskiej jest [...] u Herberta bardzo rozległa (dotyczy Starego Testamentu, zwłaszcza Księgi Rodzaju, Księgi Izajasza i Księgi Psalmów, Ewangelii, Apokalipsy oraz obrzędowości), obejmuje szereg różnego typu nawiązań: cytatów, kryptocytatów, parafraz, aluzji, reminiscencji. I obok odwołań do antyku stanowi największe źródło poetyckich wątków i motywów. Wśród biblijnych postaci w wierszach Herberta spotkać można Boga Ojca, Chrystusa i aniołów, a także Matkę Boską, Izaaka, Kaina, Jonasza, Izajasza, Judasza, Tomasza, Piłata.

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *Wstęp*, [w:] Zbigniew Herbert, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, Wrocław 2018, s. CV-CVI.

Małgorzata Mikołajczak podkreśla, że odwołania do Biblii pozwalają Herbertowi nie tylko na wprowadzanie rozważań o charakterze etycznym, ale towarzyszą też refleksjom autotematycznym. To one właśnie pojawiają się w wierszu zatytułowanym „Książka”:

„Charakterystyczne dla Herberta jest sytuowanie motywów biblijnych wobec sztuki i rozważań na temat roli artysty. [...] Historia zapisana w dwóch pierwszych księgach Starego Testamentu oraz w dopełniających je Ewangeliach i Apokalipsie zawiera jeden z podstawowych dla Herberta scenariuszy losu rodzaju ludzkiego i pojedynczego człowieka. Nieprzypadkowo bohater wiersza „Książka” z uporem i wciąż na nowo wraca do początków lektury: „Od pół wieku tkwię po uszy w Księdze pierwszej rozdział trzeci wers VII”. Jeśli przytoczoną lokalizację odnieść do Biblii, to nurtujący poetę fragment

brzmi: „A wtedy otworzyły się im oczy i poznali, że są nadzy; splekli więc gałązki figowe i zrobili sobie przepaski” (Rdz 3,7), i odnosi się do istoty oraz skutków „pierwszego upadku” – wydarzenia przywoływanego w wierszach Herberta w różnych przypadkach.

Ostatnie przytoczone zdania „Wstępu” do „Wyboru poezji” Herberta pozwalają uzmysłwić sobie, że analizę „Książki” należy łączyć z niemal całą jego twórczością. Poeta w wielu tekstach pokazywał, jakie są konsekwencje utraty przez człowieka niewinności oraz zatracenia moralnych drogowskazów.

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *Wstęp*, [w:] Zbigniew Herbert, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, Wrocław 2018, s.CVII–CVIII.

[początek audiobooka]

Zbigniew Herbert bywa nazywany poetą kultury i poetą moralistą, a także (choć sam wzbraniał się przed takim określeniem) współczesnym klasycystą. Małgorzata Mikołajczak, autorka obszernego wstępu do „Wyboru poezji” Herberta, tak charakteryzuje podstawowe wyznaczniki tego wybitnego twórcy:

„Świat poetycki Herberta jest osadzony na fundamencie wartości, a jego horyzont [...] zakreślają uniwersalia: piękno, dobro, prawda. „Oczywiście: piękno w wymiarze metafizycznym, tożsame z dobrem. [...]”. Tradycyjny ideał [...] przejawia się w charakterystycznym sprzęgnięciu etyki i estetyki; „wartości estetyczne łączą się tu, częściowo wyrastają – z etycznych” [...]. Herbert [...] za podstawową funkcję kultury uważał „budowanie tablic wartości, ustalanie ich hierarchii, to znaczy świadomy moralny ich wybór z wszystkimi życiowymi i artystycznymi konsekwencjami, jakie z tym są związane”. Z tego względu dobry artysta to, zdaniem poety, taki pisarz, który uświadamia sobie wagę postawy moralnej i uparcie, bezkompromisowo stara się wytyczać granicę między dobrem a złem. Cechę tę Herbert nazywał charakterem, twierdząc: „Talent jest rzeczą cenną, ale bez charakteru marnieje”.

„Potrzeba istnienia kodeksu moralnego wynika jednak nie tylko z przesłanek etycznych; ma inne jeszcze uzasadnienie, rzecz można – psychologiczno-egzystencjalne. Znajdujemy je w eseju „Akropol i duszyczka”, w którym Herbert stawia następującą diagnozę.”

„Jednym z grzechów śmiertelnych kultury współczesnych jest to, że małodusznie unika ona frontalnej konfrontacji z wartościami najwyższymi. A także aroganckie przeświadczenie, że możemy się obyć bez wzorów (zarówno etycznych, jak i moralnych) [...]. Dlatego właśnie odrzucamy pomoc tradycji, brniemy w naszą samotność, grzebiemy w ciemnych zakamarkach opuszczonej duszyczki”.

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *Wstęp*, [w:] Zbigniew Herbert, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, Wrocław 2018, s. LIII–LIV.

Mikołajczak wyjaśnia również, skąd Zbigniew Herbert czerpie swoje przeświadczenie o konieczności łączenia piękna z dobrem, sztuki z prawdą. Moralista okazuje się też znawcą całej tradycji kultury, twórcą sięgającym do dorobku ludzkości:

„Mistrzów, nauczycieli, przewodników w życiu Herberta było [...] więcej, o wielu z nich dowiadujemy się z jego wierszy. Jest wśród nich chasydzki rabin Nachman z Bracławia [...] i katolicki [...] pisarz Thomas Norton [...]. Inną kategorię autorytetów uosabiają bohaterowie legendarni, historyczni, literaccy, tacy jak Hektor, Roland, Marek Aureliusz, Tukidydes – w ich postawach zostały utrwalone pożądane wzorce osobowe i etyczne. Odrębną jeszcze grupę stanowią wielcy artyści – zarówno ci, których Herbert bezpośrednio przywoływał w swych tekstach [...], jak i autorzy anonimowi. [...] Gdyby na podstawie wypowiedzi poetyckich ustalać horyzont etyczny liryki Herberta, to obejmowałyby on przede wszystkim krąg filozofii starożytnej (głównie stoicyzm) [...] oraz – połączoną z poglądami filozoficznymi – sferę wartości judeochrześcijańskich.”

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *Wstęp*, [w:] Zbigniew Herbert, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, Wrocław 2018, s. LVI-LVIII.

W opracowaniu autorstwa Mikołajczak pojawiają się słowa kojarzące poezję Herberta z religią chrześcijańską. On sam mówił o grzechach współczesnych ludzi, natomiast badaczka wspomniała wartości judeochrześcijańskie. Czy wobec tego można nazwać Zbigniewa Herberta twórcą chrześcijańskim? Nie zgadzają się na to uczeni interpretujący dokonania zmarłego w 1998 r. pisarza, jednak Mikołajczak nie pomija milczeniem licznych odwołań do kultury judeochrześcijańskiej u Herberta:

„Herbert uparcie powraca do kluczowych momentów chrześcijańskiej historii zbawienia, drąży temat upadku i ofiary. Biblia stanowi dla poety konstytutywny element myślenia o świecie, ona też wyznacza podstawową sferę odniesień dla recepcji negatywnej: polemicznie rozwijanych wyobrażeń raju, duszy, aniołów i piekła. [...] Tak w wierszach, jak i w listach oraz wypowiedziach publicystycznych daje wyraz postawie odbiegającej od katolickiej ortodoksji. Wyróżniki tej postawy to silne przekonanie o „świętych obcowaniu” [...] oraz niewiara w zmartwychwstanie. Cechą dystynktywną [...] jest też stała obecność aniołów, które [...] są cielesne, „niewypierzone”, słabo związane z duchową tradycją judeochrześcijańską i najgłębiej ludzkie. Ich wizerunki wyrażają sprzeciw wobec zakorzenionych w tradycji obrazów raju, nieludzkiej wizji zaświatów.”

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *Wstęp*, [w:] Zbigniew Herbert, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, Wrocław 2018, s. CIV-CV.

Czy w wierszach Herberta widać szczególną skłonność do którejś z ksiąg biblijnych bądź postaci w nich opisanych? Badacze także i w tym przypadku dają negatywne odpowiedzi, co potwierdza kolejny cytat pochodzący z opracowania Mikołajczak:

„Sfera odniesień do Pisma Świętego i tradycji judeochrześcijańskiej jest [...] u Herberta bardzo rozległa (dotyczy Starego Testamentu, zwłaszcza Księgi Rodzaju, Księgi Izajasza i Księgi Psalmów, Ewangelii, Apokalipsy oraz obrzędowości), obejmuje szereg różnego typu nawiązań: cytatów, kryptocytatów, parafraz, aluzji, reminiscencji. I obok odwołań do antyku stanowi największe źródło poetyckich wątków i motywów. Wśród biblijnych postaci w wierszach Herberta spotkać można Boga Ojca, Chrystusa i aniołów, a także Matkę Boską, Izaaka, Kaina, Jonasza, Izajasza, Judasza, Tomasza, Piłata.”

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *Wstęp*, [w:] Zbigniew Herbert, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, Wrocław 2018, s. CV–CVI.

Małgorzata Mikołajczak podkreśla, że odwołania do Biblii pozwalają Herbertowi nie tylko na wprowadzanie rozważań o charakterze etycznym, ale towarzyszą też refleksjom autotematycznym. To one właśnie pojawiają się w wierszu zatytułowanym *Książka*:

„Charakterystyczne dla Herberta jest sytuowanie motywów biblijnych wobec sztuki i rozważań na temat roli artysty. [...] Historia zapisana w dwóch pierwszych księgach Starego Testamentu oraz w dopełniających je Ewangeliach i Apokalipsie zawiera jeden z podstawowych dla Herberta scenariuszy losu rodzaju ludzkiego i pojedynczego człowieka. Nieprzypadkowo bohater wiersza „Książka” z uporem i wciąż na nowo wraca do początków lektury: „Od pół wieku tkwię po uszy w Księdze pierwszej rozdział trzeci wers VII”. Jeśli przytoczoną lokalizację odnieść do Biblii, to nurtujący poetę fragment brzmi: „A wtedy otworzyły się im oczy i poznali, że są nadzy; spleli więc gałązki figowe i zrobili sobie przepaski” (Rdz 3,7), i odnosi się do istoty oraz skutków „pierwszego upadku” – wydarzenia przywoływanego w wierszach Herberta w różnych przypadkach.”

Ostatnie przytoczone zdania „Wstępu” do „Wyboru poezji” Herberta pozwalają uzmysłowić sobie, że analizę „Książki” należy łączyć z niemal całą jego twórczością. Poeta w wielu tekstach pokazywał, jakie są konsekwencje utraty przez człowieka niewinności oraz zatracenia moralnych drogowskazów.

Źródło: Małgorzata Mikołajczak, *Wstęp*, [w:] Zbigniew Herbert, *Wybór poezji*, wstęp i oprac. M. Mikołajczak, Wrocław 2018, s. CVII–CVIII.

Słownik

aluzja

(łac. *allusio*) – wzmianka mająca wywołać skojarzenie z czymś, o czym się nie chce lub o czym nie można powiedzieć wprost

autotematyczny

(gr. *autós* – sam + *théma* – treść utworu, motyw) – odnoszący się do sztuki pisarskiej lub powstającego właśnie dzieła

dystynktywny

(łac. *discinctio* – rozróżnienie, różnica) – odróżniający, wyróżniający, konieczny do identyfikacji

konstytutywny

(łac. *constitutivus*) – podstawowy, zasadniczy, istotny, stanowiący o czymś

kryptocytat

(gr. *kryptos* – ukryty; pierwszy człon wyrazów złożonych wskazujący, że to, do czego odnosi się człon następny, jest ukryte, niewidoczne) – cudze słowa ukryte w przetworzonej formie w utworze innego autora

metafizyczny

(łac. *methaphysica* – metafizyka) – dotyczący tego, co niepoznawalne, tajemnicze, niedostępne zmysłom i doświadczeniu

parafraza

(łac. *paráphrasis*) – swobodna przeróbka utworu literackiego lub czyjejs wypowiedzi rozwijająca i modyfikująca treść pierwowzoru

recepcja

(łac. *receptio*) – tu: odbiór dzieła literackiego

reminiscencja

(łac. *reminiscentia*) – wspomnienie rzeczy, spraw minionych i refleksje z nimi związane, także: motyw lub scena nawiązujące do motywów lub scen już istniejących w innych dziełach

uniwersalia

(łac. *universalis* – powszechny, ogólny) – cechy, pojęcia i idee wspólne jakimś rzeczom, ludziom lub zjawiskom

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

((Zbigniew Herbert

Książka

Ryszardowi Przybylskiemu

Ta książka łagodnie mnie napomina nie pozwala
abym zbyt szybko biegł w takt toczącej się frazy
każe wrócić do początku wciąż zaczynać od nowa

Od pół wieku tkwię po uszy w Księdze pierwszej rozdział trzeci wers
VII

i słyszę głos: nigdy nie poznasz Księgi dokładnie
powtarzam literę po literze – ale mój zapal często gaśnie

Cierpliwy głos książki poucza:
najgorszą rzeczą w sprawach ducha jest pośpiech
i jednocześnie pociesza: masz lata przed sobą

Mówi: zapomnij że czeka ciebie jeszcze dużo stronic
tomów łez bibliotek czytaj dokładnie rozdział trzeci
w nim bowiem jest klucz i przepaść początek i koniec

Mówi: nie żałuj oczu świec [inkaustu](#) przepisuj starannie
werset za wersetem a kopiuj ściśle jakbyś odbijał w lustrze
słowa niezrozumiale wyblakłe o trojakim znaczeniu

Myślę z rozpaczą że nie jestem ani zdolny ani dość cierpliwy
bracia moi są bieglejsi w sztuce
słyszę ich drwiny nad głową widzę szydercze spojrzenia

o późnym zimowym świetle – kiedy zaczynam od nowa

Źródło: Zbigniew Herbert, *Książka*, [w:] tegoż, *Rovigo*, Wrocław 1993, s. 7–8.

Ćwiczenie 1

Zaznacz na żółto te fragmenty wiersza Zbigniewa Herberta, które potwierdzają, że tytułową książką jest Biblia. Uzasadnij swój wybór.

 żółty

Zbigniew Herbert

Książka

Ta książka łagodnie mnie napomina nie pozwala
abym zbyt szybko biegł w takt toczącej się frazy
każe wrócić do początku wciąż zaczynać od nowa
Od pół wieku tkwię po uszy w Księdze pierwszej rozdział trzeci wers VII
i słyszę głos: nigdy nie poznasz Księgi dokładnie
powtarzam literę po literze – ale mój zapal często gaśnie
Cierpliwy głos książki poucza:
najgorszą rzeczą w sprawach ducha jest pośpiech
i jednocześnie pociesza: masz lata przed sobą
Mówi: zapomnij że czeka ciebie jeszcze dużo stronic
tomów też bibliotek czytaj dokładnie rozdział trzeci
w nim bowiem jest klucz i przepaść początek i koniec
Mówi: nie żałuj oczu świec inkaustu przepisuj starannie
werset za werselem a kopiuj ściśle jakbyś odbijał w lustrze
słowa niezrozumiale wyblakłe o trojakim znaczeniu
Myślę z rozpaczą że nie jestem ani zdolny ani dość cierpliwy
bracia moi są bieglejsi w sztuce
słyszę ich drwiny nad głową widzę szydercze spojrzenia
o późnym zimowym świetle – kiedy zaczynam od nowa

Ćwiczenie 2

W wierszu Herberta słowo „książka” zapisane jest małą literą, „Księga” - dużą literą. Wyjaśnij dlaczego.

Ćwiczenie 3

Określ przynależność wiersza do kategorii liryki:

☐ liryka pośrednia

☐ liryka apelu

☐ liryka bezpośrednia

☐ liryka zwrotu do adresata

Przedstaw argument potwierdzający twój wybór. Użyj przy tym co najmniej jednego cytatu z wiersza.

Ćwiczenie 4

Scharakteryzuj podmiot liryczny wiersza *Książka* Zbigniewa Herberta.

Ćwiczenie 5

Przedstawiając książkę, podmiot liryczny zastosował:

☐ antytezę

☐ porównanie

☐ personifikację

☐ hiperbolę

☐ animizację

Wyjaśnij, dlaczego poeta posłużył się figurą stylistyczną wskazaną przez ciebie w pierwszej części ćwiczenia.

Ćwiczenie 6

Podaj co najmniej pięć czasowników, które wyrażają działania tytułowej książki.

Ćwiczenie 7

Zinterpretuj pouczenia i rady, których książka (Biblia) udziela podmiotowi lirycznemu.

Ćwiczenie 8

W drugiej strofie padają słowa: „Od pół wieku tkwię po uszy w Księdze pierwszej rozdział trzeci wers VII”. Wskazane miejsce w Biblii odnosi się do Adama oraz Ewy i brzmi:

“ Rdz 3, 7

A wtedy otworzyły się im obojgu oczy i poznali, że są nadzy; splekli więc gałązki figowe i zrobili sobie przepaski

Źródło: Rdz 3, 7, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. zespół pod red. M. Petera i M. Wolniewicza, Poznań 2018, s. 29.

Napisz krótki tekst, w którym wyjaśnisz, czego dotyczą refleksje podmiotu lirycznego, który poświęcił tak wiele czasu siódmemu wersetowi z trzeciego rozdziału Księgi Rodzaju.

Ćwiczenie 9

Zinterpretuj sens fragmentu wersu z piątej zwrotki: „słowa [...] o trojakim znaczeniu”. O jakim potrójnym znaczeniu mówi tu podmiot liryczny?

Ćwiczenie 10

W przedostatniej strofie podmiot liryczny stwierdza: „bracia moi są bieglejsi w sztuce / słyszę ich drwiny nad głową widzę szydercze spojrzenia”. Wyjaśnij, kim są „bracia moi”. Podaj co najmniej dwie różne interpretacje.

Ćwiczenie 11

Ze względu na podejmowaną tematykę wyróżnia się następujące typy liryki: autotematyczną, miłosną, religijną, patriotyczną, refleksyjno-filozoficzną. Określ przynależność wiersza *Książka* do jednego z tych typów i uzasadnij swój wybór.

Praca domowa

Napisz rozprawkę interpretacyjną wiersza Zbigniewa Herberta *Książka*. Wykorzystaj w niej następujące biblijne cytaty:

“ **Koh 3, 1**

Wszystko ma swój czas,
i jest wyznaczona godzina
na wszystkie sprawy pod niebem

Źródło: Koh 3, 1, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań 1980, s. 737.

“ **Ap 20, 1**

Potem ujrzałem anioła, zstępującego z nieba,
który miał klucz od Czeluści

Źródło: Ap 20, 1, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań 1980, s. 1414.

“ **Ap 21, 6**

Stało się.
Jam Alfa i Omega,
Początek i Koniec.

Źródło: *Ap 21, 6*, [w:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich, Poznań 1980, s. 1415.

Dla nauczyciela

Autorka: Marzenna Śliwka

Przedmiot: Język polski

Temat: Jak odczytać duchowy sens Biblii? *Książka* Zbigniewa Herberta

Grupa docelowa:

III etap edukacyjny, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

11) rozumie pojęcie motywu literackiego i toposu, rozpoznaje podstawowe motywy i toposy oraz dostrzega żywotność motywów biblijnych i antycznych w utworach literackich; określa ich rolę w tworzeniu znaczeń uniwersalnych;

13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

III. Tworzenie wypowiedzi.

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

6) tworzy spójne wypowiedzi w następujących formach gatunkowych: wypowiedź o charakterze argumentacyjnym, referat, szkic interpretacyjny, szkic krytyczny, definicja, hasło encyklopedyczne, notatka syntetyzująca;

Lektura obowiązkowa

37) wybrane wiersze następujących poetów: Stanisław Baliński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego, Kazimierz Wierzyński, wybrane wiersze z okresu emigracyjnego, Czesław Miłosz, w tym wybrane wiersze z tomu Ocalenie oraz Traktat moralny (fragmenty), Tadeusz Różewicz, Miron Białoszewski, Jarosław Marek Rymkiewicz, Wisława Szymborska, Zbigniew Herbert, w tym wybrane wiersze z tomów Pan Cogito oraz Raport z oblężonego miasta, Halina Poświatowska, Stanisław Barańczak, Marcin Świetlicki, Jan Polkowski, Wojciech Wencel;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

1) odczytuje tekst w jego warstwie semantycznej i semiotycznej;

2) rozumie pojęcie tradycji literackiej i kulturowej, rozpoznaje elementy tradycji w utworach, rozumie ich rolę w budowaniu wartości uniwersalnych;

11) porównuje różnorodne propozycje odczytania tego samego utworu literackiego;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;

- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne. Uczeń:

- określa przynależność wiersza *Książka* Zbigniewa Herberta do określonego typu liryki,
- charakteryzuje podmiot liryczny wiersza Zbigniewa Herberta,
- wyjaśnia funkcjonalność użycia wybranych środków stylistycznych w wierszu *Książka* Zbigniewa Herberta,
- interpretuje wybrane fragmenty wiersza Zbigniewa Herberta.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- z użyciem e-podręcznika;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e materiał: „Poeta czyta Biblię. Książka Zbigniewa Herberta”. Następnie prosi uczniów o zapoznanie się z wierszem Herberta zawartym w e materiale. Uczniowie powinni utwór przeczytać i przygotować się do jego omówienia: przygotować wstępne informacje, które pozwolą umiejscowić tekst w kontekście biograficznym i/lub historycznoliterackim.

2. **Przekład intersemiotyczny.** Chętni uczniowie przygotowują krótki film jako ilustrację do utworu poetyckiego w e-materiale: Książka. Film mogą przygotować na telefonach komórkowych lub wykorzystać szablony do animacji dostępne w internecie.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel zapoznaje uczniów z tematem lekcji i określa cele.

Uczniowie wykonują na tablicy polecenia nauczyciela:

- a) Zapiszcie jak najwięcej skojarzeń do słowa: Biblia.
- b) Do słowa Biblia dopiszcie jak najwięcej wyrazów pokrewnych. Uczniowie ustnie wyjaśniają niektóre wyrazy.

Po określonym czasie następuje podsumowanie zadania. Nauczyciel zwraca uwagę na obecność Biblii i motywów biblijnych w języku, popularność odwołań w kulturze europejskiej i światowej. Uczniowie podają przykłady utworów muzycznych, obrazów i filmów, dla których inspiracją była Biblia.

Prezentacja pracy domowej – filmu będącego ilustracją wiersza. Krótkie omówienie, podzielenie się wrażeniami.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z multimedium.** Uczniowie dokonują samodzielnej interpretacji wiersza Herberta. Wykonują ćwiczenia 1, 2, 3 (sekcja „Sprawdź się”). Po określonym czasie chętni uczniowie dzielą się wnioskami.
2. **Praca z grupach.** Nauczyciel dzieli klasę na grupy. Każda z nich ma określone zadanie, można też skorzystać z ćwiczeń zamieszczonych w sekcji „Sprawdź się”.
 - I – Korzystając z internetowej wersji Biblii, odnajdźcie fragment, o którym mowa w wierszu, zastanówcie się, dlaczego akurat do niego nawiązuje podmiot liryczny (ćw. 8).
 - II – Zinterpretujcie fragment: czytaj dokładnie rozdział trzeci w nim bowiem jest klucz i przepaść początek i koniec. Odnieście się do cytatów z Apokalipsy 20,1; 20,6. Dopiszcie skojarzenia do słowa: klucz.
 - III – Scharakteryzujcie postawę podmiotu lirycznego (ćw. 4).
 - IV – Wypiszcie wszystkie czasowniki, które odnoszą się do tytułowej „Książki”; jaka jest ich funkcja? (ćw. 5, 6).
 - V – Jakie pouczenia i rady daje podmiotowi lirycznemu Biblia? Wyjaśnijcie ich sens (ćw. 7).

Faza podsumowująca:

1. Prezentacja efektów pracy grup. Zebranie wniosków.
2. Wspólne wykonanie ćw. 9, 10, 11 (sekcja „Sprawdź się”).

Praca domowa:

1. Porównaj wiersz Herberta *Książka* z wierszem Romana Brandstaettera *Biblio, ojczyzno moja*. W formie mapy myśli zapisz podobieństwa i różnice. Określ postawy podmiotów litycznych.

Materiały pomocnicze

- Kazimierz Bukowski, *Biblia a literatura polska*, Warszawa 1990.
- Anna Kamieńska, *Książka nad książkami*, Wrocław 2000.
- Andrzej Franaszek, *Zbigniew Herbert był człowiekiem niepokoju*, dostępny w internecie.
- Gerard Denizeau, *Biblia objaśniana obrazami mistrzów malarstwa*, Kraków 2017.

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą wykorzystać multimedium „Audiobook” do przygotowania się do lekcji powtórkowej.